

них, естетичних, художніх та ін.) якостей особистості здобувачів освіти, організація і безпосереднє проведення системної культурно-освітньої та виховної роботи з ними. Зроблено висновок що пріоритетним завданням державної політики у сфері культури у галузі освіти має постати сприяння гуманістичній спрямованості усіх видів освітньої та виховної діяльності. Доведено тезу відносно того, що на сучасному етапі розвитку українського суспільства перед державною політикою у сфері культури у галузі освіти постають принципово нові завдання підготовки здобувачів освіти, зокрема – підготовки здобувачів вищої освіти (розкрито їх суть та запропоновано рекомендації щодо основних напрямів їх реалізації). Визначено основні тенденції якими характеризується сучасна державна політика у сфері культури у галузі освіти: віртуалізація; персоналізація; керована ініціативність; практична користь і короткостроковість. Описано трансформацію освітньої складової державної політики у сфері культури та закладів вищої освіти культурно-мистецького профілю в умовах збройної агресії Російської Федерації проти України.

Ключові слова: вища освіта, галузь освіти, гуманізація, державна політика у сфері культури, державна політика у сфері культури у галузі освіти, культурологічний аспект освіти, освітня складова державної політики у сфері культури, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми у загальному вигляді. На сучасному етапі національного державотворення, в умовах існуючих викликів українському суспільству: широкомасштабної збройної агресії російської федерації проти України; запровадження правового режиму воєнного стану; соціально-економічної та демографічної кризи, у кореляції з дисемінацією абсолютно нових, невідомих раніше загроз національній безпеці України і стабільності суспільства, – високий ступінь актуальності набуває комплекс питань щодо стану вітчизняної культури та її складових як одного з фундаментів існування і розвитку українського народу. У сучасних

реаліях сьогодення національна культура набуває вагомого значення й відіграє особливо важливу багатогранну роль: самодостатньої цінності, що активно впливає на світогляд людей, їх життя та результати діяльності; запоруки стабільного розвитку суспільства; найважливішого національного пріоритету та чинника зростання якості життя та гармонізації суспільних відносин; гаранта збереження єдиного соціокультурного простору та територіальної цілісності країни; значного ресурсу соціально-економічного розвитку України. Враховуючи галузево-всепроникний характер явища культури серед комплексу проблемних питань чітко виокремлюється і актуалізується проблематика освітньої складової державної політики у сфері культури. Звернення до галузі освіти з метою осмислення практик державної політики у сфері культури виправдано топосом цієї галузі у соціальному просторі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дане дослідження здійснювалося у широкому спектрі фундаментальних та прикладних міждисциплінарних кооперацій: державно-управлінських, культурологічних а також освітніх.

Представлена робота базується на працях таких вітчизняних та закордонних дослідників, як: І. Альохін (методологія модернізації гуманітарної підготовки у системі вищої освіти); І. Андрейко (особливості впливу освіти та культури на формування особистості у контексті сучасних реалій глобалізації); О. Болотнікова (культурна політика в освіті, модернізація освітньої функції культури); Б. Гершунський (нова парадигма гуманізації освіти); І. Горлова (актуальні проблеми підготовки кадрів культури з урахуванням регіонального аспекту культурної політики); В. Колношенко, О. Колношенко (особливості сучасної державної політики у сфері культури та її значення у галузі професійної освіти); О. Кошелева, О. Кравчук, О. Цисельська (організація освітнього процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю в умовах воєнного стану); О. Пономаренко (порівняльний аналіз моделей культурної політики у сфері освіти); В. Розін (основні положення філософії освіти, її суспільний та індивідуальний феномен); С. Синецький (вища професійна культурно-мистецька освіта як чинник державної

політики у сфері культури); М. Швед (вплив освіти і культури на розвиток суспільства); Г. Шевчук (актуальні питання суспільно-гуманітарних наук, українська освіта в умовах викликів воєнного часу).

Віддаючи належне дослідницькому доробку вказаних авторів слід зазначити, що у контексті наявних воєнно-політичних викликів на сучасному етапі національного державотворення сьогодні існує гостра необхідність кардинального переосмислення ролі та значення освітньої складової державної політики у сфері культури в українській державі.

Формулювання цілей статті (постановка завдання).

Метою статті є теоретико-методологічне переосмислення ролі та значення освітньої складової державної політики у сфері культури на сучасному етапі національного державотворення та надання практичних рекомендацій щодо її удосконалення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Історія людства супроводжується нагромадженням сукупного культурного фонду і тієї надважливої та необхідної для людини інформації, що у ньому акумулюється. Становлення нового рівня самоорганізації культури людства пов'язане саме із утворенням на культурному тлі специфічної упорядкованої структури – галузі освіти, що покликана забезпечувати організовано-цілеспрямоване споживання культурно-нагромадженого досвіду. Тим початковим станом, під час якого виокремлюється освіта, є такий культурний розвиток, при якому культура, будучи визначальною, домінуючою, головною у програмуванні існування людини, зважаючи на велике її нагромадження, не може достатньо і конструктивно засвоюватися людиною у процесі звичайної діяльності упродовж її життєвого становлення. Виділення освіти як складової частини культури було вкрай необхідним. Нагромадження культури потребувало на певному історичному етапі прогресу людського суспільства, принципового удосконалення механізму освоєння її змісту [11].

Таким чином, завданням освіти є стиснення зосередженого у культурі інформаційного доробку, заздалегідь відібравши у ньому головне, сутнісне, важливе, надання йому вигляду, придатного для

швидкої та максимально повної міжлюдської трансляції; узгодження природно обмежених потенцій конкретної особи та глобального масиву безперервно зростаючої культури з метою забезпечення, відтворення, підтримки і розвитку соціально-культурної форми життя [13, с. 23].

Отже, культура та її складова – освіта, є головними чинниками усебічного розвитку матеріального і духовного багатства суспільства завдяки своїй унікальній місії відносно зростання інтелектуального капіталу – знань і компетентностей людини, соціальної стабільності й ефективного забезпечення зайнятості населення, збільшення національного доходу, зменшення бідності, зростання рівня культури виробництва та споживання, і зрештою – підвищення якості життя [11].

Всебічну підтримку, збереження та розвиток усіх галузей культури та її складових, усіх видів творчої діяльності громадян України та формування особистості на основі властивої українському суспільству системи цінностей забезпечує державна політика у сфері культури.

Державна політика у сфері культури та її освітня складова сприяють якісному розвитку головного ресурсу держави – людського потенціалу. Без конструктивної системної взаємодії між державою та громадянським суспільством у межах культурологічного аспекту освіти, без еволюції політично-управлінської еліти у напрямку розуміння ролі та значення держави як поліресурсного інвестора у дану галузь, – держава буде позбавлена гармонійного та всебічного розвитку.

Під культурологічним аспектом освіти, у даному випадку, ми розуміємо не складовий компонент системи гуманітарної освіти і не систему професійної підготовки кадрів (напрямок підготовки «Культурологія»), а цілеспрямований процес виховання та навчання, що спирається на трансляцію та відтворення цінностей культури, створених у процесі духовної, інтелектуальної, творчої діяльності людей та що відповідають цілям самореалізації людини та суспільства. Важливу актуальну особливість теоретико-методологічної основи сучасного культурологічного аспекту освіти

представляє його безперервність. Безперервна освіта сьогодні – це процес цілеспрямованого формування всебічно та гармонійно розвиненої демократичної особистості, що забезпечує поступальний та узгоджений характер розвитку професійних здібностей та громадянських якостей людини.

В означеному контексті архіактуальною проблемою постає розробка необхідного комплексу взаємопов'язаних між собою заходів за участі різних суб'єктів, що підтримуються державою у галузі духовного виробництва та у межах культурологічного аспекту освіти. Надважливий напрям державної політики у сфері культури – збереження накопиченого культурного потенціалу та забезпечення наступності культурних традицій. Освітня складова державної політики у сфері культури як раз і забезпечує оптимальне співвідношення у культурі пластів минувшини та сьогодення.

Наявність освітньої складової державної політики у сфері культури закріплено у чинній нормативно-правовій базі України. Так, у Законі України «Про культуру» від 14 грудня 2010 року № 2778-VI (ст. 1) при визначенні змісту поняття «культура» зазначено, що культура – це сукупність матеріального і духовного надбання певної людської спільноти (етносу, нації), нагромадженого, закріпленого і збагаченого протягом тривалого періоду, що передається від покоління до покоління, включає всі види мистецтва, культурну спадщину, культурні цінності, науку, освіту та відображає рівень розвитку цієї спільноти. У законі розкривається визначення закладів освіти сфери культури (мистецькі школи, мистецькі ліцеї, фахові мистецькі коледжі, заклади вищої мистецької освіти) та зміст мистецької освіти (ст. 1). Освітню ж діяльність для задоволення культурних потреб громадян віднесено до складової діяльності у сфері культури (культурної діяльності) (пп. 4 п. 1 ст. 1). У ст. 4 даного закону зазначено, що одним із пріоритетів державної політики у сфері культури є посилення освітнього, інноваційного то комунікаційного потенціалу культури [14].

Отже, враховуючи феномен культури, який полягає у тому, що вона пронизує абсолютно всі сфери життєдіяльності людини і країни, – значення означеного вище нормативно-правового акту

виходить за межі розуміння сфери культури у вузькому розумінні (культурна діяльність, мистецтво, творчість, дозвілля тощо), його вплив поширюється на всі суспільні сфери та види і структури державної діяльності, зокрема і на галузь освіти.

Освіта – соціальний інститут, що виконує тріаду основних функцій: економічну, соціальну і культурну. Економічна функція передбачає участь людини в економічному житті суспільства. Соціальна функція полягає в участі у процесах соціалізації особистості, відтворенні соціально-класової і соціально-статусної структури суспільства. Культурна функція – у тому, щоб використовувати раніше накопичену культуру з метою соціалізації індивіда, формувати його творчі здібності. Отже, освіта є архіважливим чинником, що впливає на поведінку особистості, оскільки зростання освітнього рівня населення є вагомим показником розвитку суспільства. Освічена, ерудована, культурна людина прагне до постійного розвитку та самовдосконалення. Саме завдяки тому, що люди отримують освіту та стають спеціалістами у певній галузі, суспільство розвивається [15, с. 258].

Освіта як найчутливіший суспільний феномен виступає основою економічного, соціального, культурного, інтелектуального, духовного розвитку суспільства і держави. Від якості, внутрішнього змісту та спрямованості освіти залежить, з якими знаннями, світоглядом та громадянськими принципами увійде до глобалізованого інформаційного політично-нестабільного суспільства молоде покоління країни. Сучасна освіта має ґрунтуватися на базисних засадах майбутнього антропогенного соціокультурного середовища. Її завданням є формування свідомої патріотично-налаштованої особистості, яка зможе вижити і адаптуватися в умовах політичного дисбалансу та соціокультурної невизначеності. Тому на даному етапі суспільного розвитку важливі не самі знання, а їх творче застосування у новій конфігурації, із зміщеними акцентами та ново-актуальними цілями [2].

Долучаємося до думки низки науковців [16] відносно того, що головне призначення освіти – надання новому поколінню базових знань культури, формування поведінки у дорослому житті та

допомога у виборі варіанту можливої ролі у суспільстві. У широкому і спрощеному розумінні поняття освіта, – це багатоаспектний процес формування розуму, характеру чи фізичних здібностей особистості. У технічному сенсі – це системний процес, за допомогою якого суспільство через низку навчальних закладів цілеспрямовано передає (трансляційний рівень культури) свою культурну спадщину – історично-накопичене знання, цінності та навички від одного покоління (нинішнього) – іншому (наступному) [16, с. 12].

Головною стратегічною метою державної політики у сфері культури у галузі освіти, на нашу думку, має стати формування духовних (освітніх, моральних, естетичних, художніх та ін.) якостей особистості здобувачів освіти, організація і безпосереднє проведення системної культурно-освітньої та виховної роботи з ними. Для досягнення цієї мети державна політика у сфері культури має орієнтуватися на вирішення таких стратегічних завдань, як [6]:

- пріоритетний розвиток гуманітарних наук як наук про людину, її духовну, моральну, культурну та громадську діяльність;
- здійснення необхідних фундаментальних та прикладних досліджень у сфері гуманітарних наук;
- підвищення якості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сфері гуманітарних наук [6].

На вирішення цих завдань має бути спрямована освітня діяльність закладів вищої освіти. У зв'язку із цим дані навчальні заклади зобов'язані ставити перед собою завдання підготовки не просто компетентних висококваліфікованих фахівців, а й людей високої культури та моральності, які мають науковий світогляд, здатних до діяльності в умовах гострої конкуренції, які вміють орієнтуватися у великому потоці науково-технічної інформації, працювати з технічною літературою, освоювати нові технології, орієнтуватися у сучасних ринкових умовах та постійно підвищувати свою кваліфікацію [1, с. 32-33].

Найбільш повно цим завданням відповідає гуманістична концепція навчання та виховання, адже саме вона покликана створювати оптимальні умови для розкриття, корекції та розвитку особистості що здобуває освіту.

Вчені різних категорій наукових знань: філософи, педагоги, соціологи, психологи, – активно відстоюють точку зору, згідно із якою відповідна природі людини ідея гуманного навчання та виховання – гуманна педагогіка, не може не взяти гору, оскільки сама гуманна педагогіка це загальнолюдська цінність, яка має початок у природі людини і у кінцевому підсумку долає різні відмінності – етнічні, ідеологічні, класові тощо [17, с. 47].

При розробці стратегічного бачення культурологічного аспекту освіти, який би відповідав викликам сьогодення, першочергове значення має надаватися багатоаспектним процесам гуманізації освіти. Пріоритетним завданням державної політики у сфері культури у галузі освіти має постати сприяння гуманістичній спрямованості усіх видів освітньої та виховної діяльності. Це означає необхідність введення у галузь освіти таких механізмів цілепокладання, які відображали б пріоритет загальнолюдських освітніх цінностей та враховували б найвищі пріоритети свободи і демократії у життєдіяльності кожної людини та суспільства загалом. Складова завдання полягає у тому, щоб надати необхідну технологічність складному поліаспектному механізму гуманізації освітньої діяльності [18].

Процес оволодіння знаннями, вміннями, навичками, зокрема і знаннями у сфері культури та мистецтва, процес художнього виховання здійснюється у межах певного соціуму, тому вони не байдужі до свого соціального оточення. У зв'язку із цим виникає низка проблем. Наприклад, яким чином гуманістична традиція трактує співвідношення впливу суспільства та держави у процесі керівництва самим освітньо-виховним процесом. Відповідь на це питання, на нашу думку, однозначна: безпосереднє керівництво вихованням і освітою має бути зосереджене у руках громадянського суспільства, яке активно взаємодіє з органами публічної влади. Це забезпечує втілення у діяльності відповідних освітньо-виховних установ безпосередніх суспільних потреб та інтересів, як максимально наближених до потреби та до інтересів окремих індивідів. Державі передаються функції розробки загальної стратегії освіти у масштабах країни, визначення державного освітнього стандарту

та контролю за його дотриманням, формування централізованої бюджетно-фінансової політики (визначення меж централізованого фінансування, джерел його формування, принципів та шляхів розподілу коштів). І діяльність регіональних органів, так як і приватна ініціатива, яка передбачена законом, у межах стратегії гуманізації освіти має керуватися єдиними законодавчо закріпленими принципами, що відбивають парадигму гуманістичної педагогіки у її широкому значенні [5, с. 52].

Вчений-педагог, академік І. Лернер висунув низку умов, за дотримання яких зміст освіти може виявити свій гуманістичний смисл та гуманістичний характер. Зміст цих умов можна звести до таких чотирьох основних положень:

– розкриття та формування змістом знань гуманістичних цінностей суспільства, покликаних стати певною мірою цінностями особистості, забезпечення здобувачів освіти методологічними знаннями, що становлять основу індивідуального способу мислення; усвідомлення історії ідей та всієї культури як драми боротьби ідей та мужностей індивідів; розкриття взаємозалежності людей, країн та континентів у процесі самовідтворення суспільства та створення культури; усвідомлення моральних проблем людства, його історії як руху до поширення загальнолюдських цінностей; показ ролі індивіда у всіх сферах соціальної діяльності, ролі його свідомості, свободи вибору дій та цінностей; надання свободи професійній орієнтації, вибору напрямку практичної діяльності;

– орієнтація змісту освіти на формування готовності до самоосвіти; формування умінь практичного, розумового та організаційного характеру;

– обов'язкове включення до змісту освіти творчої діяльності з метою надання можливості особистості відчувати радість від добровільної нової справи та прояву своїх творчих здібностей;

– розвиток емоційно-ціннісної сфери, ставлення поваги до себе та іншим, здатність співпереживати (емпатія), радіти, співпрацювати [19, с. 27-28].

Вчені-філософи відзначають, що у результаті гуманізації освіти на перший план стали виходити ідеї співіснування, розуміння чужої

точки зору, плюралізму думок, діалогу, співпраці, спільної дії, поваги до особистості та її прав, визнання обумовленості життя з боку вищих, трансцендентальних засад [9, с. 38].

Як справедливо зазначає Б. Гершунський, за всієї важливості та необхідності розробки різних аспектів гуманізації освіти у суспільстві має місце ясне усвідомлення того, що її здійснення може бути досягнуто лише за наявності відповідних широких соціокультурних умов [4, с. 17]. Розвиток ринкової економіки, в основі якої лежить приватна власність, неухильний рух до дійсно правової держави та формування громадянського суспільства, прагнення досягти рівня постіндустріальної цивілізації – все це важливі тенденції до здійснення у вітчизняній практиці гуманістичного характеру освіти.

Гуманізацію освіти ми вважаємо важливою прикметою нашого часу. Однак не менш важливим є питання про те, що може і що має сприяти здійсненню стратегії гуманістичної освіти в країні? Аналіз різноаспектних відповідей на поставлене питання дає можливість зробити один важливий, на нашу думку, висновок, який належить У. Ушинському: якщо педагогіка хоче виховувати людину в усіх відношеннях, то вона повинна насамперед пізнати її теж у всіх відношеннях [20]. У контексті цього твердження К. Ушинського – основоположника педагогічної антропології, можна зробити висновок про те, що і науки про освіту, і нові форми освітньої практики суспільства гостро потребують своєї людинознавчої підстави. Сьогодні знову ж таки вбачається актуальність у можливості повернення на державному рівні до плідної традиції педагогіко-антропологічної основи теорії та практики освіти на всіх її щаблях.

На сучасному етапі розвитку українського суспільства перед державною політикою у сфері культури у галузі освіти постають принципово нові завдання підготовки здобувачів освіти, зокрема – підготовки здобувачів вищої освіти.

Без збереження та розвитку системи вищої освіти жодні економічні реформи не матимуть успіху. Як показує досвід низки країн, які досягли економічного підйому, а разом із ним і соціального

благополуччя, вирішальну роль у цьому процесі відіграє пріоритетна увага до проблем підготовки фахівців, які є духовно-багатими та культурно-освіченими, розуміють суть соціально-економічних реформ і здатні реалізувати їх через нові економічні механізми господарювання, створення нових інформаційних технологій, через формування нових соціально-культурних відносин [5, с. 64].

Сьогодні для України є надзвичайно актуальним тематичний інтеграційний процес входження до загальноєвропейського освітнього простору. З метою подальшої інтеграції вітчизняної вищої школи у світову освітню спільноту ставиться завдання розширення академічної мобільності здобувачів вищої освіти, аспірантів, докторантів та викладачів; забезпечення академічних свобод та визнання вітчизняних документів про освіту у світі; активізації взаємодії з міжнародними організаціями; розширення участі у багатоаспектних міжнародних проектах, програмах та спільних науково-дослідницьких заходах; проведення узгодженої освітньої політики із європейськими країнами, а у перспективі – долучення України до єдиного освітнього простору у межах Європейського Союзу.

Сьогодні в Україні є потреба у створенні оптимальної моделі цілісної системи навчання здобувачів вищої освіти, що забезпечує органічну інтеграцію викладання у вищій школі з виробництвом і наукою. Такою моделлю у низці закладів вищої освіти є єдина методична система, що заснована на трьох таких основних принципах:

- 1) орієнтація на кінцеві цілі у процесі підготовки фахівців;
- 2) програмно-цільовий підхід до організації навчального процесу, тобто побудова процесу навчання як цільової програми;
- 3) відповідність системи вимогам розвитку суспільства та сучасних психолого-педагогічних концепцій [21].

Створення такої моделі вимагає від відповідних суб'єктів знання політики у сфері культури та механізмів культурних змін, сучасного бачення національних культур, уточнення концепцій культурологічного аспекту освіти та художньої освіти як такої відповідно до нових умов сьогодення.

Основними напрямками реалізації завдань державної політики у сфері культури у галузі освіти у межах діяльності закладів вищої освіти можуть стати такі три положення-рекомендації:

1. Коригування змісту науково-дослідної роботи кафедр гуманітарного профілю, проведення необхідних фундаментальних та прикладних досліджень у сфері гуманітарних наук, теоретико-методологічне вирішення актуальних проблем державної політики у сфері культури.

Реалізуючи дані положення, кафедри закладів вищої освіти можуть використовувати різноманітні форми науково-дослідної та методичної роботи: захист кандидатських та докторських дисертацій, присвячених дослідженням проблем у сфері культури; наукові дослідження у вигляді дипломних робіт, магістерських дисертацій здобувачів вищої освіти; публікації підручників, навчальних та навчально-методичних посібників, наукових статей тощо [22].

Важливими напрямками наукового дослідження у галузі гуманітарних наук, на нашу думку, можуть стати: проблематика становлення культурологічного аспекту освіти; проблеми гуманізації загальної та професійної освіти; підвищення рівня володіння державною мовою; використання еталонної української літературної мови; утвердження у суспільній свідомості традиційних культурних, етичних та естетичних цінностей; діяльність державних, громадських, громадсько-державних інститутів у поширенні серед громадян знань та культури; розвиток дитячого та молодіжного руху, орієнтованого на творчу, добровільну, благодійну, пізнавальну діяльність; формування інформаційної грамотності громадян; комплексне вдосконалення системи управління сферою культури, забезпечення реалізації та моніторингу досягнення цілей державної політики у сфері культури; аналітичне та інформаційне забезпечення розробки та реалізації державної політики у сфері культури; підвищення якості підготовки наукових та науково-педагогічних кадрів у сфері гуманітарних наук [6].

2. Актуальними завданнями щодо реалізації державної політики у сфері культури у сучасному закладі вищої освіти мають

бути: 1) активізація використання різноманітних форм і методів культурно-освітньої та культурно-дозвільної роботи зі здобувачами вищої освіти; 2) формування у даних здобувачів загальної культури людини, що проявляється у її світогляді, діях, вчинках, ставленні до інших людей та системи загальноприйнятих культурних цінностей.

Як вже зазначалося, сучасна вища освіта обов'язково має передбачати загальнокультурну складову (культурологічний аспект освіти). У зв'язку із цим, є необхідною корекція змісту освітніх програм з урахуванням розуміння ролі та значення культури на сучасному етапі вітчизняного державотворення. Зокрема, в освітньому процесі у здобувачів вищої освіти важливо розвивати потенціал загальної культури, залучати їх до сприйняття найкращих зразків вітчизняної та світової культури. Для вирішення цього завдання слід ширше використовувати можливості місцевих закладів культури, сучасні інформаційно-комунікаційні технології, практикувати регулярне офлайн та онлайн відвідування здобувачами вищої освіти музеїв, театрів, філармоній, виставок образотворчого мистецтва, концертів майстрів музики, хореографічного мистецтва та інших культурно-мистецьких заходів [23].

3. В освітній діяльності закладу вищої освіти важливе місце має займати робота із розвитку художньої творчості та самодіяльності серед здобувачів вищої освіти у позанавчальний час. Її головною метою є розвиток особистості та творчих здібностей людини, а це у подальшому впливає на загальний стан прогресу суспільства. У зв'язку із цим у закладі вищої освіти важливо дійсно реально (а не псевдо) забезпечити функціонування різноманітних секцій, творчих об'єднань та комплексні умови для розвитку художньої творчості здобувачів вищої освіти.

Дані положення-рекомендації не є архіновими, однак головна проблема полягає у їх реалізації.

Отже, у контексті вищенаведеного доходимо двох методологічно важливих висновків:

1) у сучасних умовах сьогодення культура сприймається як невід'ємний і у той самий час відносно самостійний компонент життєдіяльності нашого суспільства та виражає собою

інтелектуальний рівень його розвитку на різних щаблях його соціальної зрілості. З урахуванням існуючих викликів з якими зіштовхується українська держава, шляхи розвитку національної культури та її освітня складова поступово стають пріоритетом державної політики у сфері культури.

2) важливим напрямом реалізації державної політики у сфері культури у галузі освіти є вища освіта, основною метою та завданням якої є підготовка здобувачів вищої освіти не лише як майбутніх спеціалістів, а й як духовно збагачених особистостей, що є запорукою розвитку суспільства [6].

У сучасній Україні відбуваються кардинальні зміни суспільної свідомості відносно ролі та значення галузі освіти у життєдіяльності людини та країни. Сьогодні від освітньої галузі очікується активна співучасть у вирішенні проблем різного рівня та масштабу: від забезпечення соціально-економічної стабільності та протистояння девальвації загальнолюдських цінностей до зміцнення миру та формування культури особистості й усього суспільства. Саме тому державна політика у сфері культури у галузі освіти має бути у центрі уваги керівництва країни.

Сучасна державна політика у сфері культури у галузі освіти на нашу думку характеризується такими основними тенденціями:

1) віртуалізація; 2) персоналізація; 3) керована ініціативність; 4) практична користь і короткостроковість [3, с. 218-219].

1. Віртуалізація виявляється у переході від ієрархічного до мережевого принципу організації освітньої діяльності. Аргументами цього можуть слугувати такі факти: використання дистанційних форм навчання; вбудовування освітніх елементів у структуру повсякденного життя (без виділення спеціального місця та обмеженого часу); включення місцевих громад до процесів планування, контролю та оперативного управління освітніми установами через онлайн форми; вимога мережевої взаємодії між освітніми установами; відкритий та безкоштовний доступ до надвеликої кількості освітніх ресурсів.

2. Підперсоналізацією розуміється демократизм індивідуального входу у виробництво та споживання культурних цінностей різного

рівня (від культури побуту до буття культури), можливість впливу індивідів на постановку та реалізацію певних завдань. «Культурне обличчя» індивіда, групи, спільноти тощо подвоюється за рахунок репрезентації у віртуальному вимірі, звідси характеристики одночасної тотальності і автономності. Технічний прогрес надає у розпорядження індивідів величезні можливості ініціації, залучення, включення, навчання, освоєння, трансляції та аналізу культурних форм життя. Персоналізація сприяє неконтрольованому зростанню культурного контенту, безвідносно характеристик його якості, насамперед у медіасфері. Відносно системи освіти доречно нагадати такі тренди, як «індивідуальні освітні траєкторії», персональний вибір профілів освіти, блоків освітніх програм, форм контролю, методів навчання тощо. Сьогодні є можливість сформувати не тільки індивідуальний освітній маршрут, але й скласти унікальне освітнє портфоліо, що відображає неповторність та унікальність.

3. Керована ініціативність реалізується через фінансову, ресурсну, кадрову та інші форми підтримки культурних ініціатив, позначеними у публічному полі окремими чинниками. Перевага надається ідеям у формі проєктів, висунутих короткостроково діючими групами індивідів, об'єднаних за будь-якою політично нейтральною ознакою (жителі територіальної громади, випускники закладів вищої освіти тощо).

4. Проєктний спосіб організації зв'язку слів та речей відштовхується від двох констант: практичної користі та часових меж. Це означає, що будь-яка дія у соціальному полі, яка розраховує на організовану підтримку, має бути, по-перше, з видимою, фіксованою, наочною, якісно та кількісно вимірюваною користю для конкретної цільової аудиторії. По-друге, терміни цієї дії повинні мати подвійну проєкцію: як короткий варіант – коли закінчиться власне дія, і як варіант розрахованого пролонгованого ефекту – як довго результати цієї дії ще позначатимуться на життєдіяльності цільової аудиторії [3, с. 218-219].

Сукупним ефектом таких фарб у картині сучасної освіти є зміна вектора взаємодії виробника і споживача знання. Його напрям полягає у тому, що не виробник знання (вчені, інститути, академії),

а споживач знання (комерційні структури, місцеві спільноти, громадські організації та фонди, окремі індивіди) відтепер виступає точкою відліку. Підставами для такого висновку є вітчизняні освітні проєкти-платформи: Prometheus, EdEra, WiseCow, EduHub тощо. Місія і зміст таких проєктів, співвідносяться з персоналізацією, віртуалізацією, а також виказують готовність існувати у світі, що швидко змінюється, відмову від претензій на монопольне право володіння істиною, простий спосіб входження до кола виробників знання, специфічну мову діалогу зі споживачем знання, який одночасно є його замовником.

Вищенаведений тенденційний нарис державної політики у сфері культури у галузі освіти здійснено у контурах зв'язку з індивідом (персоналізація та керована ініціативність); у зв'язку з технічним прогресом (віртуалізація та короткостроковість); у зв'язку із соціальною практикою (користь). Пошук втраченої єдності у політичних, релігійних, етнічно-національних та територіальних протиріччях, що здійснюється сучасною державною політикою у сфері культури у галузі освіти, дає надію на рух суспільства до цілісності, гуманності, людинорозмірності та технологічної досконалості [3].

Для сучасних культурних перетворень які виступають відповіддю на національно-суспільні виклики сьогодення освіта вбачається важливою складовою культури, що значно їх прискорює, інтенсифікує та ферментує. Цілісний розвиток культури водночас потребує встановлення адекватності освіти тій культурі, складовою якої вона є, тобто культуровідповідності освіті [11].

У контексті системи освіти державна політика у сфері культури виступає, з одного боку, як інструмент «окультурення» суспільного життя через ретранслявання випускниками закладів вищої освіти нормативно-ціннісних імперативів, сформованих у межах культурологічного аспекту освіти. З іншого боку – як інструмент ідейного програмування, налаштування самої системи освіти, як механізму, що створює агентів культури, що репрезентується [10].

Сьогодні в Україні необхідний комплекс новітньо-об'єднуючих заходів, що підтримуються державою та суспільством у сфері

духовного виробництва і особливо у галузі освіти. Державна політика у сфері культури у галузі освіти має стимулювати постійне зростання духовного потенціалу нації та її творчих сил. Говорячи про духовно-моральний розвиток людини як про чинник національно-культурного становлення, необхідно врахувати, що бажаний результат може бути досягнутий лише за такої державної політики у сфері культури у галузі освіти, в якій загальним пріоритетом виступає людина, її фізичне, духовно-моральне здоров'я та її вільна творча патріотично-налаштована самореалізація. Таким чином, на нашу думку, при формуванні, а у подальшому і при реалізації державної політики у сфері культури, держава має відповідати за вирішення основних завдань державної політики у сфері культури у галузі освіти, за координацію всіх сфер соціокультурного життя та стимулювання культурної активності широких соціальних верств. Держава, що має найбільші ресурси та можливості впливу на культурне життя, здійснює свій вплив через механізми управління наукою та мистецтвом, через вироблення та трансляцію національної ідеї за допомогою засобів масової інформації та системи освіти. Саме держава найбільш помітно та ефективно впливає на культурне життя. Вона є певним зовнішнім органом, який регулює культурну діяльність у суспільстві. Державна політика у сфері культури у галузі освіти покликана забезпечити формування людини – внутрішньо гармонійної, з розвиненими високоморальними духовними потребами, відповідальної по відношенню до суспільства. Це гідна мета у докладанні зусиль з боку працівників галузі культури, освіти, держави та інститутів громадянського суспільства [8].

На сучасному етапі національного державотворення, який характеризується боротьбою українського народу за свою ідентичність, самобутність, цінності, культурне надбання та демократичне майбутнє, зумовленою збройною агресією Російської Федерації проти суверенної України, перед галуззю освіти як складовою державної політики у сфері культури постають принципово нові невідомі раніше виклики, що потребують стратегічно-виваженого на них реагування.

Освітня складова державної політики у сфері культури в умовах повномасштабного російського вторгнення зазнає суттєвих трансформацій. Так, наприклад, заклади освіти у додаток до свого місійного призначення – транслювання історично-набутого соціокультурного досвіду і знань, стають центрами діяльності інститутів громадянського суспільства, осередками волонтерського руху і психологічної підтримки населення, місцями прихистку для внутрішньо переміщених осіб тощо.

Сьогодні для галузі освіти безсумнівними пріоритетами є створення безпечного освітнього середовища, забезпечення безперервності освіти, психологічної підтримки учасників освітнього процесу, відновлення освітньої інфраструктури й продовження реформаторських змін на всіх ланках освіти. На освітян наразі, як ніколи, лягає відповідальність за розвиток у здобувачів освіти критичного мислення, формування основ патріотизму, свідомої громадянської позиції молодого покоління країни та прищеплення поваги до національного культурного надбання. Суттєві зміни в освітній галузі є неминучими. Сьогодні українському суспільству потрібно консолідувати всі зусилля заради найближчої перемоги та післявоєнної відбудови країни. У відновленні України одна з провідних ролей відводиться галузі освіти, адже саме її представники формують інтелектуально-свідомий та культурно-багатий потенціал нашої держави. З метою забезпечення відповідних умов для навчання, саморозвитку та роботи в умовах воєнного стану компетентні органи публічної влади активно працюють над удосконаленням технологій дистанційного навчання і створенням нових шляхів комунікації та допомоги. Так, наприклад, розроблено проєкт «Навчання без меж» для учнів 5-11 класів, створений Міністерством освіти і науки України спільно із Міністерством культури та інформаційної політики України, вітчизняними телевізійними каналами та платформами онлайн-телебачення. У межах означеного проєкту щоденно транслюються відеоуроки з окремих предметів. Дана робота сприяє забезпеченню конструктивного функціонування галузі освіти у контексті нових невідомих раніше викликів [12].

У зв'язку із збройною агресією з боку росії потенційним здобувачам вищої освіти слід чітко розуміти що наразі відбувається зміна пріоритетних для української держави спеціальностей. Під час розподілу бюджетних місць у 2023 році у пріоритеті будуть високотехнологічні, будівельні, аграрні та педагогічні спеціальності, а система освіти покликана буде готувати фахівців абсолютно нової генерації. Логічно що збільшиться фінансування закладів професійної та фахової передвищої освіти за спеціальностями, які будуть актуально-необхідні для відновлення України у післявоєнний період. Водночас, викликає занепокоєння інформація Міністерства освіти і науки України [24] щодо планів скорочення обсягів державного замовлення на гуманітарний блок, суспільні науки та державне управління.

Суб'єктам формування державної політики слід усвідомити роль та значення освітньої складової державної політики у сфері культури у сучасних процесах національного державотворення. У даному контексті на особливу дослідницьку увагу заслуговує розуміння місця закладів вищої освіти культурно-мистецького профілю.

Сьогодні характерними для України є підвищення значущості знань про культуру і мистецтво у загальній системі освіти держави, актуалізація процесів дослідження традицій як українців, так і інших дружніх до України народів світу. Беззаперечним є те, що підвищення ролі освіти культурно-мистецького профілю сприятиме культурному розмаїттю та зміцненню взаєморозуміння між громадянами української держави, і між народами товариських країн. Збагачення культурно-мистецького потенціалу держави має вагоме значення у процесах розвитку нації, збереження її стійкості та нагромадження культурної спадщини. В умовах актуалізації процесів діджитал-трансформацій, динамічної глобалізації та інтеграції економічних систем, культурні цінності, що притаманні народам різних держав, можуть змінювати свою форму, зазнавати переосмислення та змін в інтерпретації відповідно до сучасних умов життєдіяльності, проте їх зміст залишається незмінним. Відповідно до цього, культурно-мистецький потенціал – це специфічний

показник, який відображає певний рівень розвитку нації і людської діяльності в її якісних та кількісних вимірах, а одним із початкових напрямів роботи над формуванням культурно-мистецького потенціалу держави виступає освіта [7].

В умовах правового режиму воєнного стану актуалізується нагальна для українського майбутнього мета – формування у здобувачів вищої освіти здатності до національної самоідентифікації у межах сучасного згармонізованого міжкультурного діалогу. За умов воєнної агресії суттєво видозмінюється роль та значення виховної функції культурно-мистецької освіти. Це пов'язано із тим, що сучасна стратегія освітнього процесу базується не лише на професійній самореалізації, а й на гострій необхідності у формуванні здобувача вищої освіти як свідомого громадянина-патріота своєї країни та активного відстоювача національно-культурного матеріально-духовного здобутку. Звернення до українського мистецтва та національно-культурного доробку надає здобувачу вищої освіти можливість шляхом емоційно-естетичного пережиття ідентифікувати себе як представника української нації, і разом із тим, – відчувати себе «людиною культури» (у широкому сенсі), усвідомити цінність і значимість національно надбань у загальносвітовому культурно-мистецькому просторі [25, с. 2].

В умовах воєнного стану справжня сутність організації навчально-виховного процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю полягає не у підборі оптимальних інструментів, механізмів опрацювання та засвоєння здобувачами вищої освіти інформації, навчально-програмних матеріалів, які можуть належати до різноманітних видів, жанрів та стилів мистецтва, конкретних творів та творчості митців, а у виборі оптимальних засобів освоєння мистецтва здобувачем вищої освіти в умовах існування сукупності негативних чинників, а саме обмеження соціальних взаємовідносин та перманентного емоційного відчуття тривоги. Організаційна структура навчального процесу має усебічно мінімізувати негативний вплив на свідомість здобувача вищої освіти, зберегти його індивідуальний внутрішній світ, оптимістичне відношення до існуючої дійсності і до себе особисто шляхом

художньо-естетичного пізнання. Об'єктивно слід зазначити, що саме в умовах воєнної агресії помітно відчувається значне зростання пріоритетності самостійного навчання, самоконтролю та самодисципліни над традиційними практиками організації освіти, інструментарієм і формами взаємодії .

Отже, організація освітньо-виховного процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю може бути детермінована не лише як стратегія отримання здобувачами вищої освіти базових професійних компетентностей і практичних умінь, а і як особливий метод виховання креативних особистостей, готових і до багатоаспектних процесів роботи із мистецтвом, і до накопичення та трансляції культурно-мистецького доробку України. З метою збереження творчого потенціалу держави подальша стратегія і тактика організації освітньо-виховного процесу у закладах вищої освіти культурно-мистецького профілю повинна максимально та усебічно сприяти підтримці творчого духу та обмежувати руйнівний вплив на креативні процеси, джерелом якого є воєнна агресія .

Висновки. Отже, на нашу думку, на сучасному етапі національного державотворення одним із найважливіших завдань у рамках актуалізації питань рефлексії над стратегічними векторами розвитку державної політики у сфері культури у галузі освіти у контексті розвитку людського потенціалу є створення сприятливого інформаційно-культурного середовища та потужної духовно-моральної платформи для формування та підготовки представників молодого покоління держави, які керуватимуться у своїх діях патріотичними та гуманістичними принципами, орієнтуючись на розвиток та саморозвиток в аспекті забезпечення поступального руху до збагачення та кореляції професійної та громадянської ідентичностей.

Сміємо припустити, що якщо найближчим часом процес реформування державної політики у сфері культури у галузі освіти не знайде відображення у реальній дійсності, то, як наслідок, ми можемо спостерігати поширення кризових явищ у контенті виробництва духовних цінностей, які зумовлять зниження продуктивності ресурсів для зміцнення життєздатності суспільства та держави.

development of the main resource of the state - human potential. The role and significance of the cultural aspect of education is revealed and it is proposed to understand under it a purposeful process of education and training, which is based on the transmission and reproduction of cultural values created in the process of spiritual, intellectual, creative activity of people and which correspond to the goals of self-realization of man and society. The analysis of the Law of Ukraine “On Culture”, the result of which determined that its influence extends to all social spheres and types and structures of state activity, in particular to the field of education. The triad of main functions (economic, social, cultural) performed by education as a social institution is considered and their interrelationship is determined. It is substantiated that the main strategic goal of the state policy in the field of culture in the field of education should be the formation of spiritual (educational, moral, aesthetic, artistic, etc.) personality qualities of the students of education, the organization and direct implementation of systematic cultural, educational and educational work with them. It was concluded that the priority task of the state policy in the field of culture in the field of education should be to promote the humanistic orientation of all types of educational and educational activities. The thesis is proved that at the current stage of the development of Ukrainian society, the state policy in the field of culture in the field of education faces fundamentally new tasks of training students of education, in particular - training students of higher education (their essence is revealed and recommendations are offered regarding the main directions of their implementation). The main five trends that characterize the modern state policy in the field of culture in the field of education are identified: virtualization; personalization; managed initiative; practical benefit; short term. The transformation of the educational component of state policy in the sphere of culture and institutions of higher education of a cultural and artistic profile in the conditions of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine is described. Prospective directions of further theoretical and practical research in the context of this topic are determined.

Key words: *higher education, the field of education, humanization, state policy in the field of culture, state policy in the field of culture in the field of education, the cultural aspect of education, the educational component of state policy in the field of culture, innovative development.*

Received: 09.05.22

References

1. Alekhin, I. (2011). Metodologiya modernizatsii gumanitarnoy podgotovki v sisteme vysshego voyennogo obrazovaniya [Methodology for the modernization of humanitarian training in the system of higher military education]. *Mir obrazovaniya – obrazovaniye v mire – The world of education – education in the world*, 2, 32-39 [in Russian].
2. Andreiko, I. (2009). Osoblyvosti vplyvu osvity ta kultury na formuvannya osobystosti v konteksti suchasnykh realii hlobalizatsii [Peculiarities of the influence of education and culture on personality formation in the context of modern realities of globalization]. *Visnyk NTUU «KPI». Filosofii. Psykholohiia. Pedagogika – Bulletin of NTUU «KPI». Philosophy. Psychology. Pedagogy*, 3, 14-18 [in Ukrainian].
3. Bolotnikova, E. (2016). Kulturnaya politika v obrazovanii: shtrikhi k portretu [Cultural policy in education: touches to the portrait]. Proceedings from: Materialy IV Mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii «Modernizatsiya kultury: ot kulturnoy politiki k vlasti kultury» – Materials of the IV International scientific-practical conference «Modernization of culture: from cultural policy to the power of culture». (pp. 215-221). S. V. Solovyeva. V. I. Ionesov. L. M. Artamonova (Ed.). S.: SGTU [in Russian].
4. Gershunskiy, B. (1991). Gumanizatsiya obrazovaniya: neobkhodimost novoy paradigmy [Humanization of education: the need for a new paradigm]. *Magistr – Master*, 1, 10-18 [in Russian].
5. Gorlova, I. (1997). *Kulturnaya politika. kulturologicheskoye obrazovaniye: regionalnyy aspekt [Cultural policy, cultural education: regional aspect]*. Kyiv. (n.d.) [in Russian].
6. Kolnoshenko, V. & Kolnoshenko, O. (2015). Osobennosti sovremennoy gosudarstvennoy kulturnoy politiki i yeye znacheniyе v sfere professionalnogo obrazovaniya [Features of modern state cultural policy and its significance in the field of vocational education]. *Mir obrazovaniya – obrazovaniye v mire – The world of education - education in the world*, 4, 22-27 [in Russian].

7. Kosheleva, O., Tsiselska, O. & Kravchuk, O. (2022). Orhanizatsiia osvithnoho protsesu u zakladakh vyshchoi osvity kulturno-mystetskoho profilu v umovakh voiennoho stanu [Organization of the educational process in institutions of higher education of the cultural and artistic profile under martial law]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. – Perspectives and innovations of science*, 6 (11), 192-203 [in Ukrainian].

8. Ponomarenko, O. (2008). Sravnitelnyy analiz modeley kulturnoy politiki v sfere obrazovaniya [Comparative analysis of models of cultural policy in the field of education]. *Filosofiya obrazovaniya – Philosophy of education*, 3, 201-206 [in Russian].

9. Rozin, V. (1992). Filosofiya obrazovaniya: predmet. kontsepsiya. osnovnyye temy i napravleniya izucheniya [Philosophy of education: subject, concept, main topics and areas of study]. *Filosofiya obrazovaniya dlya XXI veka – Philosophy of Education for the 21st Century*. Moscow, 31-49 [in Russian].

10. Sinetskiy, S. (2011). Vyssheye professionalnoye obrazovaniye v sfere kultury kak faktor kulturnoy politiki [Higher professional education in the field of culture as a factor of cultural policy]. *Chelovek i obrazovaniye – Man and education*, 4 (29), 20-22 [in Russian].

11. Shved, M. (2014). Vplyv osvity i kultury na rozvytok suspilstva [The influence of education and culture on the development of society]. *Rocznik Polsko-Ukraiński «Prace Naukowe Akademi i im. Jana Długosza w Częstochowie» – Polish-Ukrainian Yearbook «Scientific works of the Academy Jan Długosz in Częstochowa»*, (Vols. 16), 463-471 [in Ukrainian].

12. Shevchuk, H. (2022). Ukrainska osvita v umovakh vyklykiv voiennoho chasu [Ukrainian education in the conditions of wartime challenges]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences*, issue 51, 745-749 [in Ukrainian].

13. Miednikova, H. (2002). Ukrainska i zarubizhna kultura XX stolittia [Ukrainian and foreign culture of the 20th century]. Kyiv: T-vo «Znannia», KOO [in Ukrainian].

14. Zakon Ukrainy Pro kulturu vid 14 hrudnia 2010 roku № 2778-VI [Law of Ukraine on culture dated December 14, 2010 № 2778-VI]. *zakon.rada.gov.ua* Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2778-17#Text> [in Ukrainian].

15. Picha, V., Picha, Yu. & Khoma, N. (2002). *Sotsiologhiia: Terminy, ponyattia, personalii [Sociology: Terms, concepts, personalities]*. Kyiv: «Karavela», Lviv: «Novyi Svit-2000» [in Ukrainian].

16. Ortynskyi, V. (2009). *Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of high school]*. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury [in Ukrainian].
17. Nikandrov, N. (1990). Na puti k gumannoj pedagogiki [On the way to humane pedagogy]. *Sov. Pedagogika – Soviet Pedagogy*, 9, 47-59 [in Russian].
18. Kornetov, G. (1993). Problema bazisnykh pedagogicheskikh traditsiy velikikh tsivilizatsiy [The Problem of Basic Pedagogical Traditions of Great Civilizations]. *Svobodnoye vospitaniye – Free upbringing*, 2, 18-36 [in Russian].
19. Lerner, I. (1993). Princip gumanizacii pedagogicheskogo processa [The principle of humanization of the pedagogical process]. *Pedagogicheskaja teorija: idei i problemy: sb. nauch. tr – Pedagogical theory: ideas and problems: collection of scientific papers*. Pedagogicheskaya teoriya: idei i problemy: sb. nauch. tr – Pedagogical theory: ideas and problems collection of scientific papers (pp. 27-30). Moscow: ITPiMIO [in Russian].
20. Ushinskiy, K. (1976). *Chelovek kak predmet vospitaniya [Man as a subject of education]*. (Vols. 1-2). Moscow: Pedagogika [in Russian].
21. Petrovskiy, A. (1986). *Osnovy pedagogiki i psihologii vysshej shkoly [Fundamentals of pedagogy and psychology of higher education]*. Moscow [in Russian].
22. Alekhin, I. (2015). Fenomen pedagogicheskoy kultury kafedralnogo kollektiva [The Phenomenon of the Pedagogical Culture of the Cathedral Staff]. *Mir obrazovaniya – obrazovaniye v mire – The world of education – education in the world*, 1, 52-57 [in Russian].
23. Kolnoshenko, O. (2008). Povysheniye effektivnosti pedagogicheskogo menedzhmenta obrazovatel'nogo protsessa v voyennom vuze [Improving the efficiency of pedagogical management of the educational process in a military university]. *Candidate's thesis*. Moscow [in Russian].
24. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy: ofitsiyni vebportal [Ministry of Education and Science of Ukraine: official web portal]. Retrieved from <https://mon.gov.ua/ua> [in Ukrainian].
25. Komarovska, O. & Prosina, O. (2020). Mystetska osvita: vektory reformuvannya [Art education: vectors of reform]. *Visnyk Natsionalnoi akademii pedahohichnykh nauk Ukrainy – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 2 (1), 1-6 [in Ukrainian].

Відомості про авторів / Information about the Authors

Гололобов Сергій Миколайович: «Миколаївська філія Київського національного університету культури і мистецтв»: вул. Декабристів 17, м. Миколаїв, 54017, Україна.

Serhii Hololobov: “Mykolaiv Branch of the Kyiv National University of Culture and Arts”, Mykolaiv, Dekabristiv str.17, 54017, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0002-6283-003X

E-mail: s.m.gololobov@ukr.net

Антонова Людмила Володимирівна: Чорноморський національний університет імені Петра Могили: вул. 68 десантників, 10, Миколаїв, 54003, Україна.

Liudmyla Antonova: Black Sea National University of Petro Mohyla, 68 Desantnykiv str. 10, Mykolaiv, 54003, Ukraine.

ORCID. ORG./ 0000-0003-2975-6453

E-mail: antonovalv77@gmail.com